

УДК 364.2:159.9:316.362:316.485.26

ВИКОРИСТАННЯ ЕСО-МАПС ДЛЯ РОЗУМІННЯ СИЛЬНИХ СТОРІН ТА РЕСУРСІВ РОДИНИ, ПОСТРАЖДАЛОЇ ВНАСЛІДОК НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ

Валентина Ляпунова, Ольга Негрій

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Анотація:**

Авторами звернено увагу до нової проблеми для українського наукового простору: використання Есо-мапс для розуміння сильних сторін та ресурсів родини, постраждалої внаслідок надзвичайної ситуації. Надано тлумачення змісту термінів: «Есо-мапс», «сильні сторони родини». Детально розкрито сутність та призначення Есо-мапс як практичного інструменту аналізу сильних сторін постраждалої родини. Визначено конкретні приклади застосування Есо-мапс у кризових та надзвичайних ситуаціях та кроки її створення. Подано пропозиції щодо оптимізації процесу створення та використання Есо-мапс для досягнення максимальної ефективності та користі для родин, постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій. Акцентовано увагу на підвищенні рівня усвідомленості серед фахівців та громадськості щодо важливості аналізу та підтримки родин, постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій, зокрема за допомогою Есо-мапс.

Ключові слова:

Есо-мапс; родина; сильні сторони родини; ресурс родини; соціально-педагогічна підтримка; надзвичайна ситуація.

Resume:

Liapunova Valentyna, Nehrii Olha. Using Eco-maps to understand the strengths and resources of a family affected by an emergency.

The authors turn to a new issue for Ukrainian science space: using Eco-maps to understand the strengths and resources of a family affected by an emergency. An interpretation of the meaning of the terms: «Eco-maps», «family strengths» is provided. The essence and purpose of Eco-maps as a practical tool for analyzing the strengths of the affected family is revealed in detail. Specific examples of the use of Eco-maps in crisis and emergency situations and the steps of its creation are determined. Suggestions are made for optimizing the process of creating and using Eco-maps to achieve maximum efficiency and benefit for families affected by emergency situations. Attention is focused on increasing the level of awareness among specialists and the public regarding the importance of analyzing and supporting families affected by emergency situations, in particular with the help of Eco-maps.

Eco-maps are a practical tool of socio-pedagogical work that allows visualizing the support system of families and identifying key resources and connections in their environment. This method arose in the context of the systems theory and the ecological model, which defines the family as part of a wider ecological system. Participants in the process create a visual representation of the family system, including family members, family and friendships, and the resources and services available to the family – this can be done through the use of charts, graphs, or another visual tool. The use of Eco-maps in Ukraine by researchers can help identify the strengths and resources of families in emergency situations, identify their needs and contribute to the development of individualized support plans, in the future it will help to improve the quality of life of affected families and contribute to their rapid recovery after crisis situations.

Key words:

Eco-maps; family; family strengths; family resource; social-pedagogical support; emergency situation.

Постановка проблеми. Надзвичайні ситуації, такі, як природні катастрофи, техногенні аварії або воєнні конфлікти, можуть провокувати значні виклики для родин, що їх пережили. В таких умовах важливо мати інструменти для аналізу та розуміння сильних сторін та ресурсів родин, які можуть бути мобілізовані для подолання кризи та відновлення «нормального життя». Одним з ефективних інструментів аналізу є Есо-мапс – яка дозволяє візуалізувати систему підтримки родин та ідентифікувати ключові ресурси і зв'язки, які можуть бути використані для соціально-педагогічної підтримки, їхнього відновлення та реабілітації.

Есо-мапс є практичним інструментом соціально-педагогічної роботи, який дозволяє візуалізувати систему підтримки родин та визначати ключові ресурси та зв'язки в їхньому оточенні. Цей метод виник у контексті системної теорії та екологічної моделі, яка визначає родину, як частину більш широкої екологічної системи. Учасники процесу створюють візуальне представлення сімейної системи, зокрема членів сім'ї, родинних та дружніх зв'язків, а також ресурси та послуги, які доступні для сім'ї – це може бути зроблено

шляхом використання діаграм, графіків, малюнків або іншого візуального інструменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження з використання практичного інструменту Есо-мапс для аналізу сильних сторін та ресурсів родин, постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій, проводилися в різних галузях, зокрема в соціальній роботі, психології, педагогіці, сімейній терапії та громадському секторі. Зарубіжні науковці та дослідники займалися згаданою проблемою з метою вивчення ефективності та користі використання Есо-мапс у підтримці сімей у кризових ситуаціях. Вони проводили якісні й кількісні дослідження, аналізуючи вплив використання практичного інструменту на рівень благополуччя сімей, їхню взаємодію та соціально-педагогічну підтримку.

Здійснивши детальний аналіз останніх досліджень та публікацій, надаємо ключові зарубіжні досягнення з даної тематики, які будуть актуальними в сучасному українському просторі:

- дослідження «Eco-Maps: a systems tool for family physicians» (1987) проводили К. Jenson та В. Cornelson; це було перше

дослідження, яке фокусувалося на використанні Eco-maps у практиці сімейних лікарів і було спрямована на те, щоб дослідити, як цей практичний інструмент може бути корисним для лікарів у виявленні та розумінні соціальних та емоційних аспектів постраждалої родини (Jenson, & Cornelson, 1987, с. 172);

- дослідження «Використання Eco-maps для підтримки сімей у кризових ситуаціях» – було проведене Дж. Смітом та Л. Джонсон, вченими з соціальної роботи в університеті штату Каліфорнія, вони досліджували вплив використання Eco-maps на підтримку сімей, які пережили природні катастрофи;
- дослідження «Ефективність і використання Eco-maps для аналізу сімейного благополуччя в кризових умовах» – проводила професор С. Лі з Центру дослідження сімейного благополуччя в Університеті штату Нью-Йорк. Вона досліджувала вплив використання Eco-maps на рівень сімейного благополуччя родин після техногенної аварії;
- дослідження «Використання Eco-maps для підтримки сімей у посткризовому відновленні» – проводили доктор М. Гарсія та професор Д. Сміт в Інституті соціальної психології університету штату Техас, вони досліджували вплив використання Eco-maps на процес посткризового відновлення у родин, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій;
- дослідження «Using Eco-Maps with families in crisis» – було проведено К. Джонсон з Університету Каліфорнії (Лос-Анджелес). Воно було спрямоване на вивчення ефективності застосування Eco-maps для родин, які пережили кризові ситуації;
- дослідження «The use of Eco-Maps in disaster relief: a case study approach» – було проведено Д. Харрісом з Університету Техасу, яке включало аналіз використання практичного інструменту Eco-maps у реальних ситуаціях, коли відбувалися надзвичайні ситуації;
- дослідження «Використання еко-карт для розуміння сильних сторін сім'ї та ресурсів» («Using Eco-Mapping to understand family strengths and resources») було проведене К. McCormick, S. Stricklin, T. Nowak, B. Rous (2008). Їхнє дослідження фокусувалося на використанні інструменту Eco-maps у

соціальній роботі та психосоціальній практиці для виявлення та розуміння сильних сторін сімейних систем та ресурсів, що доступні для них. Результати дослідження допомогли виявити ефективні методи застосування Eco-maps у практиці соціальної роботи і психосоціальної допомоги та сприяли розвитку більш ефективних стратегій соціальної підтримки родин (McCormick, Stricklin, Nowak, & Rous, 2008, с. 17).

Формулювання цілей статті. Мета статті – детально розглянути використання Eco-maps для аналізу сильних сторін та ресурсів родин, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій; засвідчити значення та ефективність використання Eco-maps у адаптації постраждалих родин внаслідок надзвичайних обставинах; обґрунтувати важливість практичного використання цього інструменту в сучасних умовах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день в Україні актуальність використання практичного інструменту Eco-Maps для розуміння сильних сторін та ресурсів родин, постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій, вкрай висока з кількох причин:

- гуманітарна криза – щодня українці зазнають впливу гуманітарної кризи через ведення активних воєнних дій на території країни; у свою чергу це призводить до значного збільшення кількості сімей, які потребують підтримки та допомоги у відновленні та адаптації до нових умов життя. Більш ніж два мільйони людей були змушені залишити свої домівки у зоні конфлікту та переселитися до інших «безпечних» регіонів України в пошуках безпеки та притулку. Переселенці або внутрішньо переміщені особи (ВПО) зазнали великих труднощів: втрата домівок, майна, звичного способу життя, членів родини, фінансової та емоційної стабільності. Такі умови життя мають серйозний психологічний вплив на населення, особливо на дітей раннього віку та їхні родини – постійний страх, тривога, стрес та травми призводять до погіршення психічного здоров'я та психосоматичних захворювань;
- природні катастрофи – Україна також стикається з природними катастрофами, такими як повені, лісові пожежі, землетруси (хоча Україна не є країною де відбуваються сильні та постійні землетруси, проте іноді в гірських районах вони є), екологічні катастрофи (викиди токсичних речовин, аварії на хімічних

підприємствах або забруднення водою). Такі кризові ситуації суттєво впливають на сімейні системи та потребують комплексної соціально-педагогічної підтримки й відновлення;

- соціальні проблеми – проблеми безробіття, бідності, наркоманії та насильства в сім'ї також впливають на благополуччя родин та потребують ретельного аналізу й підтримки. Високий рівень безробіття у сім'ях може призвести до фінансових ускладнень, стресу та нестабільності. Сім'ї, які живуть у бідності, зазнають значних труднощів у задоволенні базових потреб, таких як доступ до повноцінного харчування, житла та освіти; бідність може призвести до соціальної відчуженості, низької самоповаги та відсутності перспектив на майбутнє для себе та дітей родини. Проблема наркоманії серйозно впливає на сімейні стосунки та благополуччя родини, оскільки вживання наркотиків кимось із членів родини може призвести до її руйнування, розпаду стосунків між батьками та дітьми, фізичного та психологічного насильства й відсутності надійного підтримуючого середовища для навчання, виховання та розвитку дітей. Насильство в сім'ї (фізичне, емоційне, сексуальне та економічне насильство) може призвести до травм, психологічних і емоційних проблем, розпаду сім'ї та проблем з вихованням дітей.

Важливо розробляти програми та ініціативи, спрямовані на підтримку сімей, надання їм необхідних ресурсів, навичок і психолого-педагогічної підтримки для подолання цих проблем та покращення їхнього благополуччя. Так використання практичного інструменту *Eco-maps* в Україні науковцями, лікарями, психологами чи педагогами може допомогти ідентифікувати сильні сторони та ресурси родин, постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій, виявити їхні потреби та сприяти розробці індивідуалізованих планів соціально-педагогічної підтримки. Докладання цих зусиль на ранніх етапах в майбутньому допоможе покращити якість життя постраждалих родин і сприяти їхньому швидкому відновленню після кризових ситуацій та соціалізації.

Eco-maps – це екологічна карта, графічне зображення мережі людей і служб, що оточують сім'ю, включає родичів, друзів, колег, професіоналів, різні агентства (Hartmann, 1975); дає можливість наочно відобразити перспективу родини щодо відсутності або наявності, природи та міцності зв'язків із суб'єктами, до яких

можуть належати члени родини, друзі, колеги, релігійні чи духовні установи, школи, установи соціального обслуговування, громадські групи, рекреаційні заходи, охорона здоров'я, мережі догляду, правові системи, волонтерські або правозахисні організації (Cox, 2003, с. 45); показує графічну схему існуючих джерел підтримки і характер стосунків у родині; дає уявлення про сім'ю та її оточення цей момент або певний момент часу; це документ, який можна оновити за потреби (Macdonald, Muller, Fenton, & McFarland, 2016); інструмент, що має потужний візуальний ефект, її зображення дозволяє родині побачити себе по-іншому; це «плацдарм» для продовження розмови про появу різних відносин та їхні зміни з часом (Hartman, 1978, с. 465).

Сильні сторони родин – це ресурси, які допомагають сім'ям протистояти стресу, долати труднощі та забезпечувати благополуччя та розвиток собі та дітям; це можуть бути різні аспекти, які виявляються у функціонуванні сім'ї та її спроможності адаптуватися до змінних умов; це сімейні цінності, які сприяють єдності, взаєморозумінню та підтримці всередині сім'ї; здатність сім'ї допомагати один одному в складних життєвих ситуаціях та підтримувати у важкі моменти; наявність родичів, друзів, сусідів та інших осіб, які можуть надавати допомогу та соціально-педагогічну підтримку; здатність сім'ї розуміти один одного, розв'язувати конфлікти та співпрацювати у вирішенні проблем; наявність матеріальних ресурсів (гроші, житло, освіта, робота) та навичок, які допомагають сім'ї забезпечити себе та розвиватися (McCormick, Stricklin, Nowak, & Rous, 2008, с. 18).

Дослідження демонструють, що родини не відчувають загрози під час створення *Eco-maps*, натомість вони бачать фахівців, які хочуть зрозуміти їх, поставити себе на їхнє місце оскільки розуміння «екології» в постраждалій родині має вирішальне значення для розробки плану її соціально-педагогічної підтримки. Головна мета *Eco-maps* полягає в тому, щоб надати інструмент для візуалізації й аналізу системи підтримки та взаємодії в сім'ї або громаді, сприяти покращенню функціонування сімей та підтримувати їх у досягненні здоров'я, благополуччя та соціальної адаптації.

Родини із сильними системами підтримки більш ефективні у вирішенні проблем, ніж родини зі слабшими системами підтримки (D. Bailey, Nelson, Hebbeler, & Spiker, 2007). Проте кількість і якість – не одне й те саме, на практиці велика мережа підтримки зі значною кількістю учасників не обов'язково корисніша, ніж невелика мережа підтримки. Тільки родина може визначити, наскільки добре їхні мережі

підтримки працюють для них (McCormick, Stricklin, Nowak, & Rous, 2008). Важливо наголосити, що соціальна підтримка важлива й у сім'ях із факторами ризику, й у родинах, де виховуються діти із затримками розвитку/інвалідністю (Dunst, 2017; Guralnick, 2011).

Для більш об'ємного розуміння сутності практичного інструменту Eсо-maps та особливостей її створення в науковому дослідженні ми використали книгу «A Guide to Understanding Eсо-maps» («Посібник із розуміння Eсо-maps», 2023) авторства Н. Vandara. У процесі складання Eсо-maps батьки/опікуни мають розуміти, як зібрана інформація буде розповсюджуватися і де буде зберігатися, крім того, обов'язково потрібно дотримуватися правил конфіденційності.

Далі подаємо покрокові дії складання практичного інструменту Eсо-maps з постраждалою родиною для виявлення сильних сторін та ресурсів:

- пояснення графічних зображень та їхнього розміщення: клієнт або родина (позначені колом у центрі діаграми); важливі люди, групи, організації чи установи у житті клієнта (представлені колами або квадратами навколо клієнта); потік взаємозв'язків між клієнтом і цими об'єктами (показано стрілками); характер і якість відносин між клієнтом і цими суб'єктами (представлено різними типами ліній і символів):

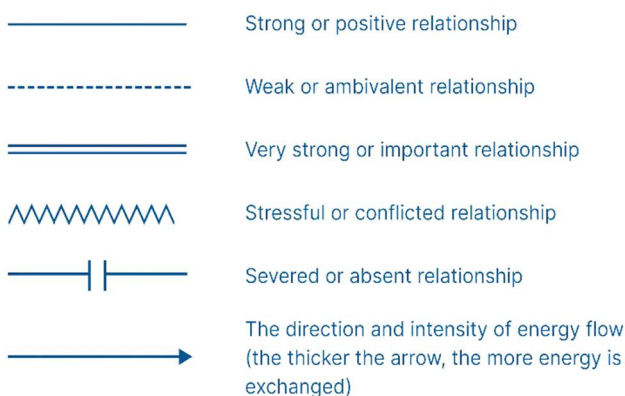

Рис. 1. Eсо-maps – символи та їх значення.

- обрати необхідні матеріали для проведення: олівець або ручка, чистий аркуш паперу;
- час для проведення: близько 15-20 хвилин;
- Крок 1 – скажіть родині: «Я хотів би поставити вам декілька запитань щодо людей у вашому житті, щоб більше дізнатися про вашу родину. Ви не заперечуєте, якщо я дізнаюся більше про вашу сім'ю, – це дозволить мені

допомогти вам. Якщо ви не бажаєте щось обговорювати, так і скажіть. Вся інформація зберігатиметься у файлі вашої дитини. Ми в будь-який час зможемо її змінити». Не потрібно постійно наголошувати на конфіденційності, варто лише на самому початку подати цю інформацію, спілкуватися у легкій, невимушеній формі;

- Крок 2 – запитайте: «Хто проживає з дитиною?». При цьому поясніть, що потрібно помістити дитину та всіх, хто з нею проживає, у центральне коло, записати ім'я кожної особи, якщо тато або мама проживає окремо це теж потрібно зазначити;
- Крок 3 – запитайте про інших родичів, які не проживають разом з ними. «Тепер я хотів би запитати вас про членів сім'ї, які не проживають з вами». Приклади питань: «Вони живуть неподалік?», «Як часто ви з ними спілкуєтесь?», «Як часто ви зустрічаєтесь з ними та телефонуєте їм?». Далі потрібно визначити якість та кількість такої підтримки: «Ми з подругою щодня спілкуємося, зустрічаємося на вихідних за чашкою кави», «Більше розмовляю по телефону з бабусею, часто сваримося, зустрічаємося лише 2 рази на рік», «Ми з чоловіком не проживаємо разом. Він цікавиться своїм сином і підтримує його, коли це можливо. Але хотілося би більшого». Після таких уточнюючих запитань потрібно задати наступне питання: «Якщо з вами або вашою дитиною щось трапиться, до кого ви звернетесь?». Виходячи з коментарів і ваших спостережень, ви зможете визначити, якими є стосунки співрозмовника з певною особою, чи вони надають підтримку, чи навпаки, викликають стрес;
- Крок 4 – запитайте батьків щодо осіб, з якими вони працюють або про ті організації, до яких вони входять (релігійні клуби, клуби за інтересами тощо);
- Крок 5 – запитайте батьків, де і які послуги вони отримують (лікарі, школи, заклади дошкільної освіти, спортивні секції, салони та інші види послуг);
- Крок 6 – після всіх заданих вище питань, вже буде зрозумілою реальна картина сильних сторін та ресурсів родини, Eсо-maps буде створена. Тому потрібно задати наступні питання батькам: «Що ви думаєте, дивлячись на це зображення?», «Ви комфортно себе почуваєте, коли ви

дивитесь на це зображення?», «Коли ви дивитесь на це зображення, на ньому чогось не вистачає?», «Можливо вам хотілося б щось змінити?», «Можливо ви хотіли б, щоб воно виглядало інакше?» «Як би ви хотіли, щоб це зображення виглядало в майбутньому?» (Bandara, 2023).

- Рекомендуємо використовувати Eco-maps як практичний інструмент для аналізу, планування та моніторингу підтримки родин, постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій, таким чином сприяючи їхньому швидкому відновленню та адаптації до нових умов життя. При цьому важливо враховувати наступні показники:
- ідентифікація ресурсів – Eco-maps може бути використана для визначення наявних ресурсів у членів сім'ї та їхньому оточенні, фінансові можливості, наявність підтримки від родичів чи друзів, доступ до медичних служб або соціальних програм;
- планування підтримки – оцінка Eco-maps дозволяє виявити потреби сім'ї та ресурси, які можуть бути мобілізовані для надання підтримки. На основі цієї інформації може бути розроблений індивідуальний план дій для надання необхідної допомоги;

- виявлення слабких місць – Eco-maps допомагають ідентифікувати слабкі місця в сімейній системі, такі як відсутність підтримки від деяких родичів або недоступність необхідних послуг;
- створення мережі підтримки – на основі Eco-maps можна створити мережу соціально-педагогічної підтримки для сім'ї, залучаючи різноманітних стейкхолдерів, таких як соціальні працівники, волонтери, релігійні організації тощо;
- моніторинг та оцінка – Eco-maps можуть служити інструментом для моніторингу та оцінки ефективності наданої підтримки, дозволяючи здійснювати коригування стратегій та програм, якщо це необхідно.

Надаємо приклад готової, проте уявної Eco-maps, яка уособлює реальні історії українського суспільства. Історія родини: сім'я постраждала від війни в Бахмуті. Родина втратила дідуся (70 років), батька родини (43 роки), молодшого сина (3 роки). Мама родини (39 років) разом з старшою донькою (18 років) та середнім сином (14 років) виїхали до Польщі, в Бахмуті залишилася бабуся родини (69 років). На *Рисунку 2*, можемо наочно побачити на Eco-maps всіх членів родини та їхні зв'язки.

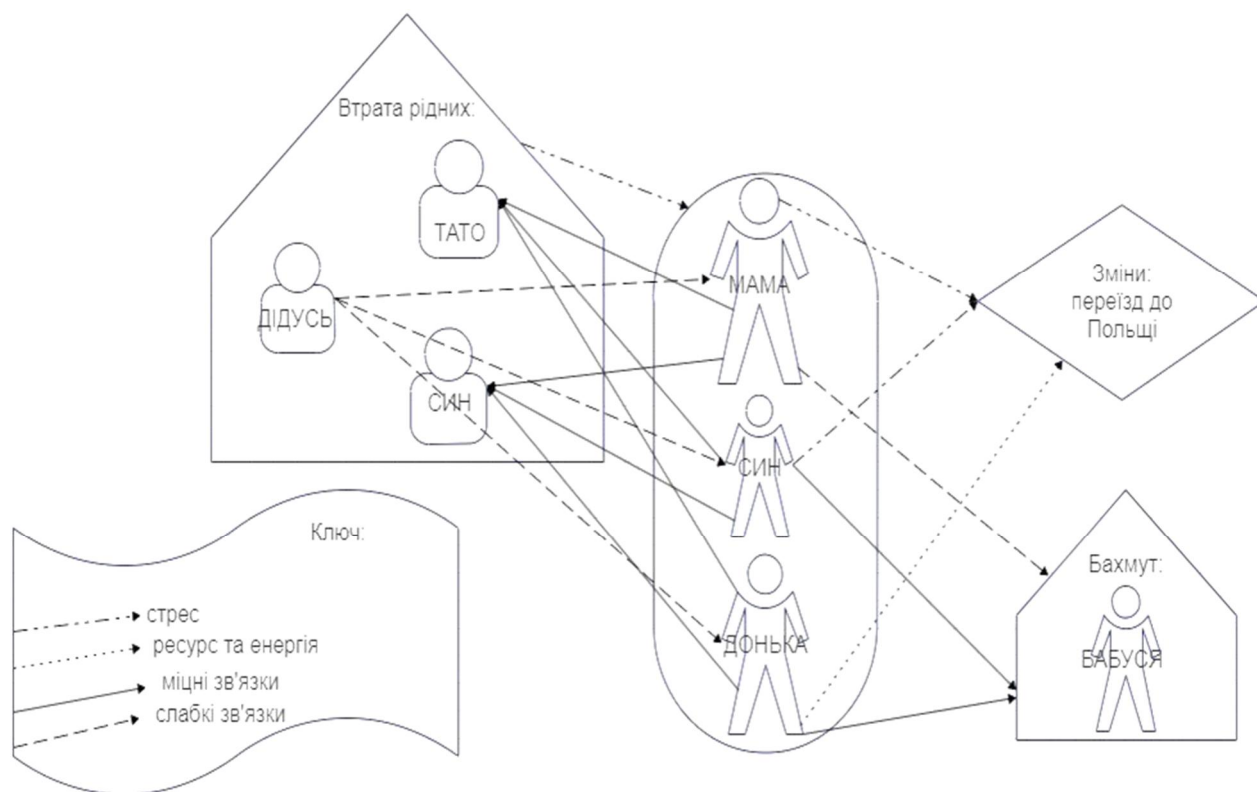

Рис. 2. Приклад заповненої Eco-maps родини постраждалої від воєнних дій в Україні.

У проведеному науковому дослідженні ми надаємо декілька пропозицій щодо оптимізації процесу створення та використання практичного інструменту Eсо-maps в освітньо-науковому просторі України:

1. Залучення сімей до процесу створення: запропонуйте учасникам сімейного середовища брати активну участь у створенні Eсо-maps – це дозволить їм відчувати власну участь у процесі аналізу та визначення своїх ресурсів, що може підвищити рівень мотивації та зацікавленість у результатах.
2. Інтерактивність та візуальність: використовуйте інтерактивні та візуальні елементи для представлення Eсо-maps, наприклад, графіки, діаграми та ілюстрації – це допоможе зрозуміти складну інформацію та приверне увагу учасників.
3. Поєднання з іншими інструментами аналізу: розгляньте можливість поєднання Eсо-maps з іншими методами аналізу, такими як SWOT-аналіз, щоб отримати більш повне уявлення про сильні сторони та ресурси родин, постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій.
4. Консультація та підтримка фахівців: забезпечте належну підготовку та підтримку фахівців, які впроваджують практичний інструмент Eсо-maps – це може включати навчання та практичні семінари з використання інструменту, а також консультації під час процесу роботи з сім'ями.
5. Створення методичних матеріалів: постійна розробка методичних посібників, які містять інструкції щодо створення та інтерпретації Eсо-maps, можна перекладати існуючі зарубіжні посібники, проте інтегрувати під українське середовище.
6. Створення онлайн-ресурсів: розробка онлайн-курсів та вебінарів з використання Eсо-maps, що дозволить

зручно та доступно навчати широке коло фахівців безпосередньо на їхніх робочих місцях або вдома.

7. Оцінка та регулярне оновлення: оцінюйте ефективність використання Eсо-maps та регулярно оновлюйте їх залежно від змін в сімейній ситуації – це допоможе забезпечити актуальність та корисність інструменту для постраждалих родин.
8. Підтримка вирішення проблем: важливо, щоб Eсо-maps не лише аналізували поточну ситуацію, але й надавали рекомендації та напрямки для вирішення проблем та покращення сімейного благополуччя.

Висновки. Отже, використання практичного інструменту Eсо-maps для розуміння сильних сторін та ресурсів родин, що постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій в Україні, є важливою та актуальною вимогою часу. Воєнні дії в країні, природні катастрофи та соціальні проблеми створюють складні умови для родин, які потребують соціально-педагогічної підтримки та ресурсів для відновлення свого благополуччя. Використання Eсо-maps дозволяє не лише зрозуміти внутрішні та зовнішні ресурси сімей, але й створити індивідуалізовані плани дій для підтримки кожної родини, – це допомагає фахівцям у галузі соціальної, педагогічної роботи та психології надати цільову та ефективну допомогу тим, хто найбільше цього потребує.

На фоні складних соціальних та економічних умов в Україні, ефективно використання Eсо-maps може допомогти зміцнити сімейні взаємини, збільшити рівень самоповаги та сприяти відновленню психологічного та соціального благополуччя. Тому впровадження цього інструменту стає необхідною складовою в роботі з постраждалими сім'ями в Україні. Крім того, дослідження впливу використання практичного інструменту Eсо-maps може відкрити нові можливості для подальшого розвитку і удосконалення методології роботи з родинами в надзвичайних ситуаціях.

Список використаних джерел

- Bailey, D. & Nelson, L. & Hebbeler, K. & Spiker, D. (2007). *Modeling the impact of formal and informal supports for young children with disabilities and their families*. Pediatrics, 120, e992-e1001. URL: <https://doi.org/10.1542/peds.2006-2775>
- Bandara, H. (2023). *A Guide to Understanding Ecomaps*. URL: <https://creately.com/guides/understanding-ecomaps/>
- Cox, Ruth P. (2003). *Health related counseling with families of diverse cultures: family, health and cultural competencies*. Westport, CT: Greenwood Press. 248 p.
- Hartman, A. (1975). *Family therapy, ecomaps and genograms*. URL: <https://historyofsocialwork.org/eng/>

References

- Bailey, D. & Nelson, L. & Hebbeler, K. & Spiker, D. (2007). *Modeling the impact of formal and informal supports for young children with disabilities and their families*. Pediatrics, 120, e992-e1001. URL: <https://doi.org/10.1542/peds.2006-2775> [in English]
- Bandara, H. (2023). *A Guide to Understanding Ecomaps*. URL: <https://creately.com/guides/understanding-ecomaps/> [in English]
- Cox, Ruth P. (2003). *Health related counseling with families of diverse cultures: family, health and cultural competencies*. Westport, CT: Greenwood Press. 248 p. [in English]
- Hartman A. (1975). *Family therapy, ecomaps and*

- details.php?cps=27&canon_id=156
- Hartman, A. (1978). *Diagrammatic assessment of family relationships*. Social Casework, 59 (8). P. 465-476.
- Jenson, K. & Cornelson, B. (1987). *Eco-Maps: a systems tool for family physicians*. Can. fam. Physician Vol. 33. P. 172-177.
- Macdonald, A. & Muller, M. & Fenton, A. & McFarland, L. (2016). *Strengths approach resource kits for supporting vulnerable children and families*. Conference: Early Childhood Australia conference. URL: https://www.researchgate.net/publication/334225023_Strengths_approach_resource_kits_for_supporting_vulnerable_children_and_families
- McCormick, K. & Stricklin, S. & Nowak, T. & Rous, B. (2008). *Using Eco-Mapping to Understand Family Strengths and Resources*. Volume 11, Issue 2, P. 17-28. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1096250607311932>
- genograms. URL: https://historyofsocialwork.org/eng/details.php?cps=27&canon_id=156 [in English]
- Hartman, A. (1978). *Diagrammatic assessment of family relationships*. Social Casework, 59 (8). P. 465-476. [in English]
- Jenson, K. & Cornelson, B. (1987). *Eco-Maps: a systems tool for family physicians*. Can. fam. Physician Vol. 33. P. 172-177. [in English]
- Macdonald, A. & Muller, M. & Fenton, A. & McFarland, L. (2016). *Strengths approach resource kits for supporting vulnerable children and families*. Conference: Early Childhood Australia conference. URL: https://www.researchgate.net/publication/334225023_Strengths_approach_resource_kits_for_supporting_vulnerable_children_and_families [in English]
- McCormick, K. & Stricklin, S. & Nowak, T. & Rous, B. (2008). *Using Eco-Mapping to Understand Family Strengths and Resources*. Volume 11, Issue 2. P. 17-28. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1096250607311932> [in English]

Відомості про авторів:**Ляпунова Валентина Анатоліївна**

lapunova001@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
Наукове Містечко, вулиця, 59, Запоріжжя,
Запорізька обл., 69000, Україна

Негрій Ольга Іванівна

olganegriy19@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
Наукове Містечко, вулиця, 59, Запоріжжя,
Запорізька обл., 69000, Україна

doi: 10.33842/22195203-2024-1-32-55-61

Матеріал надійшов до редакції 03. 06. 2024 р.
Прийнято до друку 18. 06. 2024 р.

Information about the authors:**Liapunova Valentyna Anatoliivna**

lapunova001@gmail.com

Bohdan Khmelnytsky Melitopol State
Pedagogical University
Scientific Town, Street 59, Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

Nehrii Olha Ivanivna

olganegriy19@gmail.com

Bohdan Khmelnytsky Melitopol State
Pedagogical University
Scientific Town, Street 59, Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

doi: 10.33842/22195203-2024-1-32-55-61

Received at the editorial office 03. 06. 2024.
Accepted for publishing 18. 06. 2024.